

آرای فقهی و حقوقی امام خمینی (ره) در مورد تهاتر و تفاوت آن با تقاص و ضمان (با تاکید بر عرضه و فروش آثار هنری)

در فقه امامیه تهاتر از اسباب تسلط بر مال غیر و شبیه به شفعه دانسته‌اند. برخی، آن را از اسباب سقوط تعهدات و برخی دیگر آن را بیع دانسته و احکامش را ملحق به احکام بیع دین به دین و ضمان می‌دانند. هر چند برخی استعمال تهاتر به جای مقاصه را صحیح دانسته‌اند، از این جهت که هرگاه شرایط تهاتر موجود باشد هر یک از دو دین، یکدیگر را نفی کرده و ساقط می‌شوند. نظر امام خمینی (ره) هم بر این استوار است که تهاتر یکی از اسباب سقوط تعهد است و از زمره ضمان بشمار نمی‌رود. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی است که گردآوری اطلاعات از طریق مطالعه کتب، مقالات، نشریات، سایت‌های معتبر حقوقی در منابع اصلی و فرعی بوده است. یافته‌های تحقیق بیانگر این است که به دلیل عدم ماهیت بین تهاترهای قراردادی، قضایی و ایقاعی در نهایت همه آن‌ها به تهاتر قهری برگشت می‌کنند. نتیجه نهایی پژوهش بیانگر این می‌باشد که فقها در تعبیر خود تهاتر را غالباً به قهری متصف کرده‌اند. بنابراین از دیدگاه امام خمینی (ره) نیز تهاتر قهری بوده و در عرض آثار و محصولات هنری نیز این فعل عنلیاتی می‌شود و در نهایت بین تهاتر و تقاص اختلاف است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی نظریات فقیهان و حقوقدانان با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره) در خصوص مسئله تهاتر با تأکید بر عرضه و فروش آثار هنری.
۲. ایجاد بصیرت و آگاهی و تنویر افکار عمومی و نیز با هدف بررسی نظریات فقها و حقوقدانان در مورد تهاتر به عنوان یکی از اسباب سقوط تعهدات.

سوالات پژوهش:

۱. حقیقت تهاتر و انواع آن از دیدگاه فقه و حقوق با تأکید بر نظر امام خمینی (ره) چگونه تحلیل می‌شود؟
 ۲. نظریات فقیهان و حقوقدانان با تأکید بر خصوص دیدگاه امام خمینی (ره) درباره تهاتر چه تأثیری بر عرضه و فروش آثار هنری دارد؟
- کلیدواژه‌ها: تهاتر، تقاص، فقه و حقوق، امام خمینی (ره)، آثار هنری.

مقدمه

در نظام‌های اجتماعی که مبتنی بر قواعد عقلی و علمی است، تعهد در هر زمینه‌ای باشد، برای همیشه پایدار نیست و پس از مدتی، ممکن است به سببی از بین برود. اجرای تعهد معمولی‌ترین وسیله‌ی سقوط تعهد است، اما دوام و بقای تعهد همواره از طریق اجرا به پایان نمی‌رسد. مواردی نیز وجود دارد که در حکم اجرای تعهد است و تهاتر یکی از این موارد است. فقها و حقوقدانان با تحلیل موارد کاربرد تهاتر در متون فقهی و حقوقی آن را به سه قسم تهاتر قانونی یا قهری، تهاتر قراردادی یا اختیاری و تهاتر قضایی تقسیم کرده‌اند، علاوه بر این اقسام، قسم دیگری را علمای علم فقه و حقوق برای تهاتر قابل شده‌اند و آن تهاتر ایقاعی است. تهاتر اصولاً قهری است، به این معنی که به محض تقابل دو دین واجد شرایط برای تهاتر، بدون نیاز به اراده طرفین و حتی بدون اطلاع آن دو دین قهراً به‌طور همزمان به سبب تهاتر ساقط می‌شوند و سایر اقسام تهاتر نیز در نهایت چیزی جزء تهاتر قهری نمی‌باشد؛ با تحقق یافتن تهاتر، طلبکار به حق خود می‌رسد چرا که تهاتر در حکم تأدیه دین و ایفای تعهد می‌باشد که به واسطه‌ی آن، ذمه‌ی بدهکار نسبت به دین، بری می‌گردد؛ از این‌رو در اهمیت و ضرورت این تحقیق همین بس که به جهت امنیتی که در تهاتر برای رسیدن هر کدام از طرفین به طلب خود وجود دارد. امروزه تهاتر در بیشتر مسائل حقوقی و تجاری و اقتصادی و روابط میان بانک‌ها با یکدیگر و مشتریان خود کاربرد فراوانی دارد و بخش مهمی از مبادلات و معاملات جهانی به صورت تهاتری انجام می‌گیرد. امام خمینی بین تهاتر و تقاض تفاوت قایل است و برای تهاتر و تقاض شرایطی گفته است که به‌خوبی تبیین کننده تفاوت آن دو می‌باشد.

درخصوص پیشینه پژوهش باید گفت چندین پایان‌نامه با موضوع تهاتر تدوین شده است، پایان‌نامه‌ای توسط احمدی بهنام (۱۳۴۷) دانشجوی فوق لیسانس دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران پژوهش شده است. وی در پایان‌نامه‌اش ضمن نقد این که برخی فکر می‌کنند تهاتر فقط در کشورهای سوسیالیستی است، می‌نویسد: در روابط تجاری بین‌المللی، وقتی صحبت از تهاتر می‌شود ممکن است مبادلات بازرگانی بین دولت‌ها در نظر مجسم شود، زیرا در حال حاضر معاملات تهاتری بیشتر و جزء در موارد خیلی استثنایی فقط با کشورهای سوسیالیستی و به اصطلاح بلوک شرق انجام می‌گیرد و چون در کشورهای سوسیالیستی به خاطر رژیم خاص، تمام معاملات از طریق خود دولت‌ها انجام می‌شود. بنابراین این تصور ایجاد می‌شود که معاملات تهاتری الزاماً همان معاملات دولتی هستند و حال آنکه وقتی از جنبه دیگر قضیه نگاه می‌کنیم همیشه دو طرف معامله کشورهای سوسیالیستی نیستند و الزامی هم نیست که طرف دیگر معامله دولت باشد. پایان‌نامه‌ای دیگر با عنوان «تهاتر در اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی و مقایسه آن با حقوق داخلی ایران» توسط داود سلطانیان (۱۳۹۱)، دانش‌آموخته دانشکده اقتصاد و علوم اداری مؤسسه علامه محدث نوری، سامان یافته است. در این اثر تهاتر به عنوان یکی از شیوه‌های سقوط تعهد در حقوق ایران و اصول قراردادهای بین‌المللی از آن سخن به میان آمده است. پایان‌نامه دیگری با عنوان «بررسی فقهی و حقوقی تهاتر و اقسام آن»، توسط زینب احمدی (۱۳۹۱)، در دانشگاه آزاد تهران انجام شده است که نگاهی کلی به مبحث تهاتر، اقسام و آثار آن داشته است. در این دو پایان‌نامه سخن جدیدی بیان نشده است. چندین مقاله در مجلات مختلف با موضوع تهاتر چاپ شده است. لیکن در این آثار هر مبحث به‌طور جداگانه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است؛ به عنوان نمونه مجید سبزیان و سیده فاطمه زبرجد (۱۳۹۳) اثری به نام «تهاتر از نهادهای مؤثر در جلوگیری از اطاله فرایند پرداخت‌های متقابل» نوشته‌اند. وقتی دو شخص، مبلغی پول یا اجرای تعهدی از یک نوع را به هم مدیون هستند، می‌توانند آن‌ها را در مقابل هم تهاتر کنند. برای وقوع تهاتر در حقوق تجارت بین‌الملل، مدیون بودن طرفین در مقابل یکدیگر، قابل اجرا بدون، قطعیت و رسیدن موعد تعهد، لازم است. انواع تهاتر در حقوق تجارت

بین‌الملل به اعتبار شیوه اجرا عبارت است از: تهاتر یک‌طرفه، تهاتر رویه‌ای و تهاتر قراردادی و به اعتبار منشأ تعهدات، عبارت است از قراردادی و مستقل. در حقوق ایران تهاتر قانونی، قراردادی و قضایی مشاهده می‌شود. در فقه امامیه بیشتر از واژه تقاص استفاده شده و تقاص قهری را تهاتر می‌نامند. شرایط و آن تهاتر در این سه نظام شباهت‌های بسیاری باهم دارند؛ گرچه تفاوت‌هایی نیز میان آن‌ها به‌ویژه در شیوه اجرا و آثار آن وجود دارد. با این تفاسیر پژوهش حاضر بر آن است تا به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر منابع داده‌های منابع کتابخانه‌ای به بررسی تهاتر و نقش آن بر فروش آثار هنری بپردازد.

نتیجه‌گیری

تهاتر در لغت به معنای دعوی باطل کردن بر یکدیگر است و معنای اصطلاحی تهاتر نیز با معنای لغوی آن مناسبت سقوط متقابل متقابل دو دین از دو شخص در دارد. در فقه از تهاتر به عنوان سبب سقوط دیون و شرایط آن در ابواب مختلف فقهی یاد شده است و از آن به کلمه تقاص و در مواردی دیگر به "تهاتر" و یا "تهاتر قهری" تعبیر گردیده است. در قانون مدنی ایران از تهاتر تعریفی به عمل نیامده است و صرفاً به بیان شرایط و احکام مربوط به آن اکتفا شده است اما به طور کلی دیدگاه حقوقی کشور ایران نسبت به ماهیت حقوقی تهاتر با توجه به قوانین و رویه‌ی قضائی و منابع فقهی چنین است که آن را وسیله‌ای برای ایفاء تعهد می‌داند البته جنبه تضمین دین را برای آن نیز قبول دارد. در مقام مشروعیت تهاتر با توجه به آنچه که گذشت می‌توان درباره‌ی حجیت تهاتر چنین گفت که: اصلی‌ترین مبنای تهاتر خرد و عقل انسانی است که هرگاه دو دین باهم دیگر بودند، تحت شرایطی ساقط شوند، بدون اینکه هرکدام پرداخت گردد؛ در حقیقت تهاتر یک نوع ایفای تعهد است، و وسیله‌ای برای ادای دین و هم نوعی تضمین است که فقط در مورد دیون کلی ما فی‌الذمه قابل قابل اعمال و اجراء می‌باشد. تهاتر از جهت فایده در حکم تأییه دین و ایفای تعهد است و نیز مانع از پرداخت مکرر دیون و صرف وقت هزینه‌ی ایفای تعهدات متقابل است. در تهاتر امنیت بیشتری برای رسیدن هر کدام از طرفین به طلب خود وجود دارد و از خطرهای ناشی از انتقال اموال نظیر سرقت و مفقود شدن پیشگیری می‌کند. از این‌رو برای مبادلات میان بانک‌ها "اتاق تهاتر" یا "اتاق پایاپای" تأسیس گردیده است؛ علاوه بر آن، تهاتر دارای فایده تأمین‌ی برای رسیدن هریک از دو طرف به طلب می‌باشد. آثار هنری به عنوان آثاری که دارای ارزش وجودی بالایی هستند و گاهاً تعیین ارزش مالی آنها دشوار است، کاربست شیوه تهاتر می‌تواند در مبادله کالا مؤثر واقع شود.

منابع

کتاب‌ها:

قرآن

- آشتیانی، محمدبن حسن. (۱۴۰۴ق). کتاب القضاء، چاپ دوم، قم: دارالهیجره.
موسسه دائرة المعارف الفقه الاسلامی، الموسوعه الفقهیه، کتابخانه مدرسه فقاقت.
آملی، محمدتقی. (بی‌تا). کتاب المکاسب والبیع، جامعه مدرسین، قم، بی‌نا.
اصفهانی، محمدحسین. (۱۳۸۳). حاشیه بر مکاسب، پایه دانش، بی‌جا: بی‌نا.
امینی جزنی، منصور. (۱۳۷۱). تهاتر قهری، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

انصاری، مرتضی، (شیخ انصاری)، بی‌تا، مکاسب، قم: تراث الشیخ الأعظم.
براتی، پرویز. (۱۳۸۹). بازیگران عمده مارکت هنر ایران، فصلنامه هنر فردا، شماره ۱، صص ۱۹۷-۱۹۴.
بهجت، محمدتقی. (بی‌تا). توضیح المسائل فارسی، قم: کتابخانه مدرسه فقاہت.
پورقاسمیان، محمد علی. (۱۳۷۴ش). تہاتر در حقوق ایران دانشگاه آزاد اسلامی.
حائری، علی (شاہباغ). (۱۳۲۷). شرح قانون مدنی، تہران: انتشارات وزارت دادگستری.
خازم، علی. (۱۴۱۳ق). علم الفقہ، بیروت: دارالعزبہ.
خمینی، روح اللہ. (۱۴۰۳). تحریرالوسیلہ، چاپ چہارم، تہران: اعتماد.
خمینی، روح اللہ. (بی‌تا). کتاب البیع، تہران: مؤسسہ تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رہ).
خوئی، سیدابوالقاسم. (بی‌تا). مصباح الفقاہی، قم: انصاریان.
جعفری لنگرودی، محمد جعفر. (۱۳۸۸). وسیط در ترمینولوژی حقوق، چاپ دوم، تہران: انتشارات گنج دانش.
دسوقی، محمدبن احمد. (بی‌تا). حاشیہ الدسوقی علی مغنی اللیبیب عن کتب الاعاریب للامام ابن ہشام، دار المکتبہ الہلال.
دہخدا، علی اکبر. (۱۳۷۹). لغت نامہ دہخدا، تہران: دانشگاه تہران.
دوانی، غلامحسین. (۱۳۷۹). مجموعہی قوانین تجاری، تہران: انتشارات کیومرث.
زبیدی، محمد تقی. (۱۳۰۶). تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: منشورات دار مکتبہ الحیاء.
سبزواری، عبدالاعلی. (۱۴۱۷). مہذب الاحکام، چاپ چہارم، قم: دفتر آیت اللہ سبزواری.
شہیدی، مہدی. (بی‌تا). سقوط تعہدات، تہران: انتشارات مجد.
صدر، سید محمد. (۱۴۲۰ق). ماوراء الفقہ، بیروت: دار الأضواء.
عاملی، سیدمحمد. (۱۴۱۰). مدارک الاحکام، قم، مؤسسہ آل البیت.
عمید، حسن. (۱۳۸۸). فرہنگ فارسی عمید، تہران: انتشارات امیر کبیر.
فاضل لنکرانی، محمد. (بی‌تا). تفصیل الشریعہ، قضاء، قم: مرکز فقہ ائمہ اطہار.
کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۱). ایقاع (نظریہ عمومی، ایقاع معین)، تہران: نشر میزان.
کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۰). قواعد عمومی قراردادہا، جلد سوم، چاپ ششم، تہران: شرکت سهامی انتشار.
مشکینی، علی. (۱۳۷۹). مصطلحات الفقہ، چاپ دوم، قم: الہادی.
منصور، جہانگیر. (۱۳۹۲). قوانین و مقررات آیین دادرسی مدنی، تہران: انتشارات دوران.
مریدی، محمدرضا. (۱۳۹۳). هنر بہ مثابہ کار جمعی: مطالعہ جامعہ شناختی نقاشی ایران، مشہد: بدخشان.
محمدیان، محمود و همکاران. (۱۳۹۷). الگوی بازاریابی ہنرہای تجسمی مدرن و معاصر در بستر نہادی: مطالعہ دادہ بنیاد بازار ایران». فصلنامہ مدیریت بازرگانی، شمارہ ۴، ۷۴۲-۷۱۳.